

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

ПЛЕТКА ОЛЬГА ТАРАСІВНА

УДК 159.9+316.62+316.663,5

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ
МОЛОДЦЮ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

КИЇВ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор,
ГОРНОСТАЙ Павло Петрович,
головний науковий співробітник лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор,
ЗАГРАЙ Лариса Дмитрівна,
декан факультету психології, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

кандидат психологічних наук,
ЧП Руслана Степанівна,
асистент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Захист відбудеться “23” березня 2021 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070 м. Київ, вул. Андріївська, 15

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070 м. Київ, вул. Андріївська, 15

Автореферат розісланий “20” лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Розвиток сучасного суспільства зумовлює зміну цінностей та світоглядних орієнтирів у сфері гендерної взаємодії. Нові форми шлюбу і партнерства, практики зміни статі, пошук балансу між традиційними та сучасними гендерними ролями – усе це сьогодні є важливими викликами для молоді, яка проходить гендерну соціалізацію в принципово інших умовах, ніж попередні покоління. Успішність цієї соціалізації залежить передусім від особливостей перцепції молоддю гендерних ролей, а також від рівня розвитку у неї гендерно-рольової компетентності. Саме цим зумовлена актуальність та своєчасність дослідження соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей.

Дослідження психології гендеру (С. Бем, Ш. Берн, Т. Говорун, Т. Данильченко, Л. Заграй, В. Каган, І. Кльоцина, О. Кікінежді, О. Літвінова, У. Найссер, Т. Титаренко, Р. Чіп) пояснюють феномени, важливі для розуміння сприймання гендерної поведінки: гендерні стереотипи, ідентичність, а також маскуліність, фемінність та андрогінність тощо.

Вивчення закономірностей рольової взаємодії (Р. Лінтон, Р. Мертон, Я. Морено, Е. Берн, Е. Гоффман, А. Саха, Г. Булден, Р. Шулер, К. Моссхолдер, А. Бедеян, А. Арменакіс) створює основу розуміння рольової перцепції.

Д. Пацлиф, О. Кубрякова, М. Шехтер, А. Полев розглядають прототип і еталон як важливі елементи соціально-перцептивного процесу, що лягло в основу нашого тлумачення ролі прототипів у гендерно-рольовій перцепції.

Незважаючи на значний обсяг відповідних наукових робіт, бракує цілісної пояснювальної моделі сприймання гендерних ролей, технік та програм формування перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді. Соціальна значущість і недостатнє розкриття особливостей сприймання молоддю гендерних ролей зумовили вибір проблеми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за темою «Свідоме та несвідоме як чинники регуляції групової взаємодії суб'єктів освітнього процесу» (державний реєстраційний номер 0114U001513). Тему дисертації «Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей» затверджено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 2 від 27.01.2005) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 18.05.2005).

Мета дослідження полягає у встановленні соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей та розвитку її перцептивної гендерно-рольової компетентності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан вивчення проблеми, виокремити найважливіші складові сприймання молоддю гендерних ролей;

2. Виявити особливості гендерно-рольового репертуару чоловіків і жінок у молодому і зрілому віці та визначити зв'язок сприймання гендерних ролей з професійними, соціально-статусними, сімейними параметрами.

3. Розкрити особливості емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей молодими чоловіками і жінками;

4. Встановити особливості сприймання актуальних для молоді гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскулінності та андрогінності;

5. Розробити та апробувати тренінгову програму розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді.

Об'єкт дослідження – соціальна перцепція гендерно-рольової взаємодії.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань було використано комплекс методів:

– *теоретичні методи* – аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження для з'ясування стану розробленості предмету дослідження; систематизація, порівняння та узагальнення даних теоретичних і емпіричних досліджень, теоретичне моделювання – з метою обґрунтування концептуальних засад дослідження;

– *емпіричні методи* – анкетування з метою визначення основних показників сприймання гендерних ролей; психодіагностичне тестування для виявлення характеристик особистості, її рольової поведінки та рольових переживань; на корекційно-розвивальному етапі розроблено та апробовано тренінгову програму, спрямовану на підвищення рівня гендерно-рольової компетентності молоді.

Для встановлення уявлень молоді та людей зрілого віку про гендерні ролі застосовано авторську анкету «Гендерні ролі в моєму житті»; для актуалізації знань щодо гендерних ролей та виявлення типових патернів сприймання своїх та чужих ролей – групова дискусія і драматизація; для визначення соціально-демографічних характеристик респондентів, а також оцінки сприймання ними гендерних ролей була розроблена авторська анкета «Досвід гендерно-рольової взаємодії». З метою дослідження особистісних характеристик було використано тестові психодіагностичні методики: а) «Шкала загальної самоефективності» Р. Шварцера і М. Ерусалема; б) «Агресивність і конфліктність» Е. П. Ильїна і П. А. Ковальова і г) «П'ятифакторний опитувальник особистості 5PFQ» Р. Маккрає та П. Коста в адаптації А. Хромова. Для встановлення патернів поведінки ми використали «Опитувальник з дослідження драйверів» М. Кокс; для виявлення показників рольової поведінки і рольових переживань особистості – «Опитувальник з рольової компетентності» П. Горностая. Для вивчення оцінок респондентами гендерних ролей за характеристиками фемінності/маскулінності/андрогінності було застосовано «Стативно-рольовий опитувальник» С. Бем (BSRI);

статистичні: для обробки та узагальнення отриманих результатів було застосовано методи статистики: кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Спірмена); парціальні рангові кореляції (для виявлення взаємозв'язку між параметрами сприймання гендерних ролей і особистісними характеристиками);

порівняльний аналіз із застосуванням критеріїв непараметричної статистики – Н-критерію Краскела-Уоліса, U-критерію Манна-Уїтні, T-критерію Вілкоксона – для встановлення статистично значущих відмінностей у сприйманні гендерних ролей чоловіками і жінками, а також респондентами з різними статусними, професійними та особистісними характеристиками. Був застосований також факторний аналіз методом головних компонент для виявлення узагальнених латентних чинників сприймання гендерних ролей. Математико-статистична обробка даних проводилася на базі програмного комплексу для прогностичної аналітики SPSS (PASW) Statistic 18 (2009 р.).

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

Вперше:

– *визначено* особливості гендерно-рольового репертуару молоді і людей зрілого віку: молоді жінки актуалізують чоловічі і жіночі ролі симетричного характеру; жінки зрілого віку мають найширший гендерно-рольовий репертуар і актуалізують жіночі і чоловічі ролі (як симетричного, так і комплементарного характеру); чоловіки незалежно від віку більше актуалізують ролі чоловічого репертуару симетричного характеру;

– *виявлено* соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей: орієнтація молоді на гендерно-рольову рівність корелює з високим економічним статусом і належністю до гуманітарних напрямів професійної підготовки; стереотипність сприймання гендерних ролей – з низьким економічним статусом і належністю до технічних напрямів підготовки; сприймання гендерних сімейних ролей як фемінних («турботливих») пов'язано зі статусом батьківського шлюбу (перший шлюб матері або повторний шлюб батька);

– *встановлено*, що сприймання молоддю гендерних ролей здійснюється з опорою на такі прототипні мета-ролі як: сімейний чоловік; сімейна жінка; індивідуаліст (-ка), орієнтований на фінансове збагачення; індивідуаліст (-ка), орієнтований на сексуальні задоволення;

Уточнено:

– соціально-психологічні особливості емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей чоловіками і жінками – виявлено емоційну суперечливість сприймання жіночих ролей чоловіками, а також прямий кореляційний зв'язок між оцінками жіночих ролей жінками та рівнем стереотипності їхніх настановлень щодо шлюбу та сім'ї.

Набули подальшого розвитку:

– методичні підходи до вивчення гендерно-рольового сприймання: підібраний і апробований у дослідженні методичний інструментарій (авторські анкети, спрямовані на визначення основних показників сприймання гендерних ролей; психодіагностичні техніки для виявлення рольової поведінки та рольових переживань особистості) дає змогу виявляти характеристики сприймання гендерних ролей;

– практичний інструментарій розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності. Реалізація авторської тренінгової програми засвідчила свою

ефективність, бо спричинила зростання когнітивної складності, зменшення стереотипності сприймання гендерних ролей, а також зростання рівнів рольової глибини та рольової гнучкості учасників.

Практичне значення дослідження. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в діяльності практичних психологів для консультативної роботи з молоддю, спрямованої на розв'язання проблем гендерно-рольового сприймання та самосприймання; для стратегій державної гендерної політики, спрямованої на утвердження гендерної рівності; для підготовки навчальних програм з відповідних психологічних дисциплін. Застосування авторських анкет «Гендерні ролі в моєму житті» і «Досвід гендерно-рольової поведінки» дозволить виявляти типові патерни сприймання гендерних ролей. Розроблена автором тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» буде корисною у роботі з молоддю для збагачення гендерно-рольового репертуару та підвищення гендерно-рольової компетентності.

Результати дослідження **впроваджено** в роботу Полтавського відокремленого підрозділу Центру розвитку місцевого самоврядування (довідка № 2 від 21 березня 2019 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01.28/958 від 10 травня 2019 р.), Київського національного університету будівництва і архітектури (довідка № М-1.9/720 від 01.07.2019 р.), Адвокатського об'єднання «Бона Фідес» (довідка № 01-07/19-01П від 02.07.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи були представлені та обговорювалися на: науково-практичних *міжнародних конференціях*: «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (м. Київ, 2009), «Медична психологія: здобутки, розвиток та перспективи» (м. Київ, 2013), International program «Training of Trainers» TOT – EUROPEAN – 2015 Міжнародна інтегрована програма підготовки тренерів (Україна – Франція – Італія – Польща) (м. Київ, 2015), Челпанівські читання (Київ, 2017); *міжнародних психологічних фестивалів* «Психологія казки. Казка психології» (м. Москва, Росія, 2011-12), «ПАРОСТОК» (м. Київ, 2017); *міжнародному науково-практичному семінарі* «Сучасні методи арт-терапії у сімейного консультуванні» (м. Севастополь, 2009); *всеукраїнських конференціях з міжнародною участю*: міждисциплінарних «Простір арт-терапії» (м. Київ, 2011-13), «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери» (м. Мелітополь, 2011, 2014, 2016), «Актуальні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах» (м. Чернігів, 2006), «Арт-терапія та формування позитивного мислення» (м. Черкаси, 2018); I всеукраїнському *конгресі* із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (м. Київ, 2010); *науково-практичних конференціях*: професорсько-викладацького складу Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м. Мелітополь, 2007-08) та «Соціально-психологічні проблеми цілісності українського суспільства» (м. Черкаси, 2012); *круглому столі* «Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів в інформаційному суспільстві» (м. Київ, 2018).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 22 одноосібних публікаціях, з яких – 6 у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України; 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 15 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (388 найменувань, з яких 51 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 310 сторінок, основний зміст роботи викладено на 189 сторінках. Робота містить 37 таблиць і 6 рисунків, які займають 26 сторінок. Додатки розміщено на 63 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, описано методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи, наведено дані про апробацію, наукові публікації та структуру дисертації.

У **першому** розділі «**Теоретичні засади вивчення соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей**» проаналізовано зміст понять соціальної, рольової та гендерно-рольової перцепції; феноменів гендерної ролі, явищ еталону та прототипу як складових рольової перцепції.

Соціальне сприймання є процесом формування образів соціальних об'єктів, а також розумінням сприйнятого, що детермінує поведінку особи (Г. Андреєва, А. Ватолкіна, З. Гаркавенко, Г. Келлі, Н. Гаєвська, Т. Горобець, Т. Данильченко та ін.).

Рольова перцепція – це процес сприймання рольової поведінки та переживань з опорою на власний рольовий досвід, який контролюється соціумом через відповідні рольові очікування (А. Саха, К. Майерс, А. Рігол-Квадра, Г. Булден, Р. Шулер, П. Шриканс, С. Лима, Д. Канбарро, М. Річардсон, С. Ебрі).

Важливими елементами рольового сприймання є еталон і прототип. Еталон є системою ознак соціальної ролі, за якими суб'єкт сприймання її ідентифікує (свого роду шаблоном). У процесі рольової перцепції суб'єкт співвідносить роль, яку транслює або сприймає, з еталоном як універсальним зразком.

Прототип є максимально типовою реалізацією конкретної ролі. Він інтеріоризується у процесі соціалізації і містить інформацію про можливу варіативність ролі, її межі та символи належності. Нами змодельовано процес рольової перцепції у соціальної взаємодії (рис. 1.).

П. Горностай розширює розуміння рольової перцепції, включаючи до неї рольову гнучкість (швидкість і легкість переключення між ролями) та рольову глибину (ступінь осягнення і розуміння ролей), які транслюються і сприймаються в міжособистісній перцепції.

Гендерні ролі – це низка очікуваних зразків поведінки для чоловіків та жінок, які супроводжуються відповідними рольовими приписами та переживаннями.

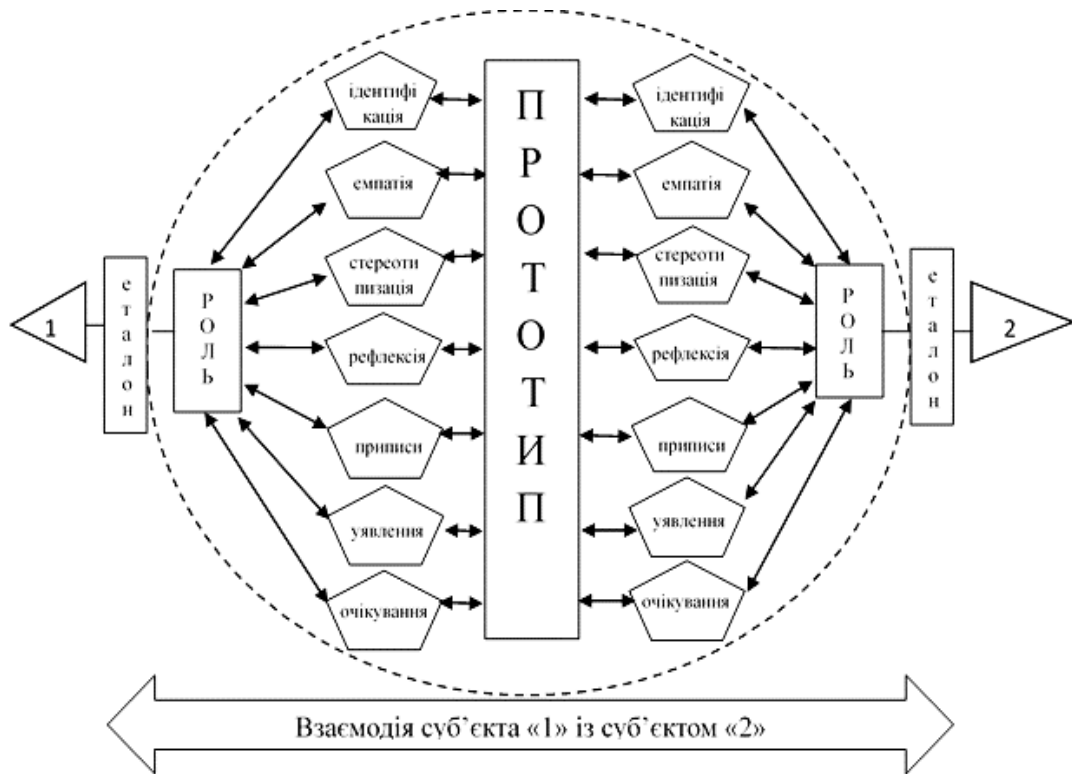

Рис. 1. Модель рольової перцепції у соціальній взаємодії

Мета-роль – це узагальнена соціальна (гендерна) роль, яка об'єднує в собі локальні, в чомусь подібні ролі. Наприклад, ролі мами, сестри, бабці можуть об'єднуватися в мета-ролі сімейної жінки.

Процес гендерної схематизації поведінки (С. Бем, Т. Говорун, Л. Заграй, О. Кікінежді, Р. Чіп) відбувається під час гендерної соціалізації – засвоєння та відтворення актуальних рольових приписів поведінки представників певної статі. Однак гендерно-рольова соціалізація означає ще й формування в особистості відповідних цим ролям психологічних характеристик (П. Горностай).

Отже, проблема соціально-психологічних особливостей сприймання молоддю гендерних ролей залишається маловивченою попри значний інтерес науковців до неї. Найважливішими категоріями аналізу цієї проблеми виступають: прототипність гендерних ролей в контексті їх соціальної перцепції; їх еталонність; мета-роль як системна роль, що об'єднує гендерні ролі; соціальна перцепція характеристик маскуліності/фемінності/андрогінності гендерних ролей.

У другому розділі «Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей сприймання гендерних ролей» представлено програму констатувального емпіричного дослідження, описано його етапи, обґрунтовано комплекс психодіагностичного інструментарію, надана характеристика вибірки, а також наведено основні результати емпіричного дослідження сприймання молоддю гендерних ролей.

Програма констатувального дослідження реалізувалася у три етапи. На першому, пілотному етапі було з'ясовано основні гендерні ролі та особливості їх сприймання різними поколіннями – молоддю і людьми зрілого віку; на другому – сформована вибірка та підібраний комплекс психодіагностичного інструментарію

з врахуванням результатів пілотного дослідження; на третьому – встановлено соціально-психологічні особливості та чинники сприймання молоддю гендерних ролей; змістові характеристики гендерних ролей (їх перцептивна фемінність/маскулінність/андрогінність).

Вибірка досліджуваних складала загалом 523 особи. До участі в констатуючій частині дослідження було залучено 483 особи, з них 150 брало участь у пілотному дослідженні, 333 – в основному. Учасники пілотного дослідження належали до різних вікових груп: молоді (75 осіб) і людей зрілого віку (75 осіб). Учасники основного констатувального дослідження були студентами закладів вищої освіти України віком 20-22 роки. Вибірка учасників формувального експерименту складалася із 40 студентів віком 21-22 років (20 осіб – експериментальна і 20 – контрольна групи).

Пілотним дослідженням встановлено широкий діапазон актуальних гендерних ролей у респондентів. Особливістю більшості названих ролей є їх парний, функціонально-симетричний характер (наприклад, батько – мати; спокусниця – мачо; альфонс – утриманка) – 58 %; хоча деякі є суто доповнювальними, комплементарними (політик – соратниця) – 42 %. На основі якісного аналізу ролі були згруповані за своєю спрямованістю: сімейні (наприклад, кума), еротично-ігрові (спокусниця), ресурсно-фінансові (спонсор), соціально-професійні (професіонал), соціально-підтримувальні (подруга), ситуативно-характерні (блондинка, сіра миша).

Встановлено відмінності у сприйманні гендерних ролей між чоловіками та жінками молодого і зрілого віку. Так, у всіх обстежених зрілого віку рольовий репертуар є істотно ширшим, ніж у молоді ($U = 3$; $p \leq 0,001$). Найширшим цей репертуар є у жінок зрілого віку. Вони актуалізують жіночі і чоловічі ролі як симетричного, так і комплементарного характеру.

Чоловіки зрілого віку частіше актуалізують чоловічі ролі, варіативніше, ніж жіночі ($U=4,8$; $p \leq 0,001$) їх описують.

Особливість сприймання гендерних ролей молодими жінками – їх статево-рольова збалансованість (кількість названих жіночих і чоловічих ролей відрізняється лише на 3%), а також широкий спектр. Гендерно-рольовий репертуар молодих чоловіків переважно чоловічий; більшою варіативністю також характеризуються чоловічі ролі.

На основі результатів пілотного дослідження була розроблена авторська анкета «Досвід гендерно-рольової взаємодії», сформована вибірка респондентів, сплановано констатувальне дослідження.

Тут було встановлено соціальні та соціально-психологічні детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей; особистісні характеристики та експектації гендерно-рольового сприймання; фемінність/маскулінність/андрогінність актуальних для молоді гендерних ролей. Нами створена модель детермінантів сприймання гендерних ролей (рис. 2.).

Для з'ясування особливостей сприймання гендерних ролей молоддю було проведено порівняльний аналіз результатів респондентів з високим, середнім та низьким економічним статусом.

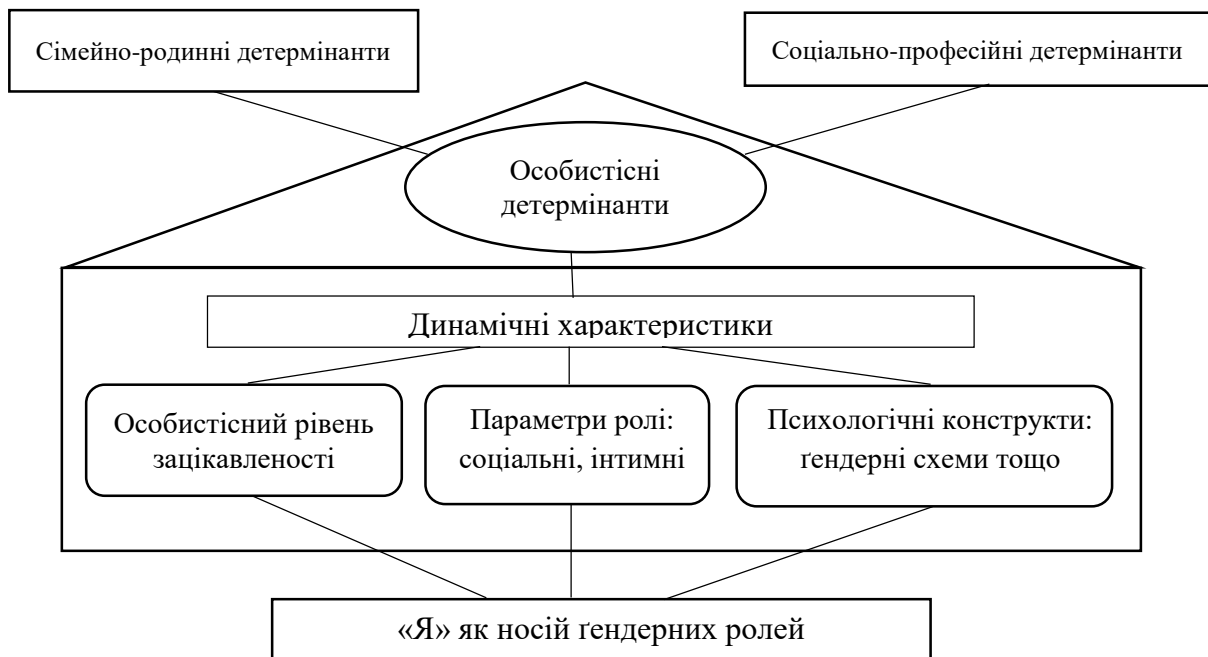

Рис. 2. Детермінанти сприймання молоддю гендерних ролей

Респонденти з високим економічним статусом частіше толерують маскуліність ролі типової жінки ($N = 9,1$; $p \leq 0,028$), високо оцінюють подружні стосунки власних батьків аж до їх ідеалізації ($N = 10,47$; $p \leq 0,015$); цінують рівність чоловіка і жінки у стосунках ($N = 12,18$; $p \leq 0,007$). Респонденти з низьким економічним статусом відрізняються емоційною нестійкістю ($N=7,83$; $p \leq 0,05$) та ідеалізацією маскуліних рис ролі мачо ($N=9,01$; $p \leq 0,029$). Найбільш значущими відмінностями респондентів з середнім економічним статусом виявилися особистісні риси самоконтролю ($N = 7,81$; $p \leq 0,05$), акуратності ($N = 9,78$; $p \leq 0,021$) і фемінізація ролі типової жінки ($N = 11,11$; $p \leq 0,011$).

Отже, молодь з вищим економічним статусом більшою мірою орієнтована на цінності гендерної рівності, тоді як молодь із середнім і низьким економічним статусом – на збереження традиційних ролей та гендерних стереотипів.

Порівняння респондентів за напрямом професійної підготовки також показало відмінності у гендерно-рольовій перцепції. Студентам-гуманітаріям, у порівнянні зі студентами технічного профілю, притаманні: перцептивна андрогінність багатьох гендерних ролей (типовий чоловік ($U=4,8$; $p \leq 0,001$), дружина ($U=5,9$; $p \leq 0,01$), батько ($U=3,2$; $p \leq 0,001$), подруга ($U=4,3$; $p \leq 0,001$), толерантність до фемінності чоловіків. У репрезентантів технічних професій переважають настановлення на домінування чоловіка ($U=6$; $p \leq 0,001$). Ці показники супроводжуються значущими відмінностями в області самоконтролю ($U=11$; $p \leq 0,001$), відповідальності ($U=7,2$; $p \leq 0,01$) та тривожності ($U=6,5$; $p \leq 0,001$).

Дослідження соціально-психологічні особливостей сприймання молоддю гендерних ролей залежно від статусу шлюбу матері/батька респондентів показало, що ті учасники дослідження, які вказали, що є дітьми від першого шлюбу матері, схильні приписувати більшу турботливість (фемінність) сімейним ролям ($N=10,63$; $p \leq 0,014$). Аналогічна ситуація виявилася у тих, чий батько перебував у повторному

шлюбі; крім того, у них спостерігалася більша глибина рольової перцепції ($U = 13,14$; $p \leq 0,05$).

З'ясовано рівень перцептивної маскулінності/фемінності/андроґінності актуальних для респондентів гендерних ролей (підрахований у Т-балах; інтервал норми – 40-60 Т). Вибірки молодих чоловіків та жінок були майже однаковими в оцінюванні гендерних ролей за маскулінністю та фемінністю. Найбільш маскулініними ролями виявилися: чоловік – 61, чоловік-лідер – 65 та батько – 58. Найбільш фемінними ролями – мати та дружина (54-55Т), найменш фемінними – чоловік/жінка-лідер, мачо (38–40Т).

Але за показниками андроґінності гендерних ролей ці вибірки різняться. Якщо для молодих жінок найбільш андроґінними ролями є друг, подруга, чоловік, мати, батько (60-63Т), то для молодих чоловіків – лише друг, чоловік та батько (60–64Т), тобто для них андроґінність є атрибутом власне чоловічих ролей. Найменш андроґінними досліджувани вважають ролі спокусниці, альфонса, коханки (47–49Т).

За результатами кореляційного аналізу між показниками маскулінності/фемінності/андроґінності, гендерних ролей і особистісних характеристик досліджуваних виявлено, що:

– емоційно-особистісний контекст оцінок чоловіками чоловічих і жіночих ролей є різним. При оцінці жіночих ролей найбільше кореляцій виникало з конструктами «прихильність», а також «приниженість» та «конфліктність у батьківській родині», що свідчить про специфіку сприймання жіночих ролей чоловіками;

– оцінки гендерних ролей молодими жінками корелюють зі стереотипними настановленнями щодо шлюбу та сім'ї. Наприклад, роль спокусниці як у маскуліній, так і у фемінній іпостасі показала значні кореляції як з настановленням «тільки дружина може бути гарною господаркою» ($r = 0,29$; $p \leq 0,001$), так і з настановленням «важливість офіційного шлюбу» ($r = 0,32$; $p \leq 0,001$; $r = 0,27$; $p \leq 0,001$), а також з рольовою глибиною (r від 0,23 до 0,24; $p \leq 0,01$). Те саме стосується ролей домогосподарки, жінки-лідера, мачо тощо. Це свідчить, на нашу думку, про вузький діапазон рольових експектацій жінок.

Факторний аналіз оцінок респондентами гендерних ролей за характеристиками фемінності/маскулінності/андроґінності засвідчив широкий спектр узагальнених латентних чинників сприймання гендерних ролей.

Аналіз факторного навантаження оцінок гендерних ролей за характеристикою «Фемінність» показав наявність чотирьох факторів: «Турбота», «Мудрість», «Домовитість», «Позашлюбна романтика». Отримане факторне рішення з 4-х факторів розкриває 61% загальної варіативності оцінок фемінності ролей.

Фактор «Турбота» (20 % загальної дисперсії) об'єднує традиційні сімейно-жіночі ролі. Максимальні значення тут отримали ролі мама і дружина (0,8), мінімальне – коханка (–0,029) і домогосподарка (–0,012).

Фактор «Мудрість» (17 % загальної дисперсії) об'єднав насамперед чоловічі ролі: друг, батько (0,8), чоловік (0,7), дідусь; водночас роль чоловіка-лідера має тут

від'ємний показник (-0,118). Характерні ознаки цих ролей характеризують рольову взаємодію на основі сили співчуття й доброї поради.

Фактор «Домовитість» (12 % загальної дисперсії), на відміну від інших, поєднує чоловічі та жіночі ролі. Найбільші факторні значення тут мають ролі домогосподаря (0,83) і домогосподарки (0,78), а найнижче – роль жінки-лідера (-0,06), що показує несумісних цих ролей в очах респондентів). Цей фактор демонструє оцінку фемінності як здатність до ведення господарства.

За фактором «Позашлюбна романтика» (12 % загальної дисперсії) найбільші значення отримали ролі спокусниці (0,66), альфонса (0,5), коханки (0,6), мачо (0,5). Сексуально-еротична орієнтація даного фактору демонструє фемінну спрямованість романтичних і позашлюбних стосунків з погляду досліджуваних незалежно від статі.

Аналіз факторного навантаження оцінок гендерних ролей за характеристикою «Маскулінність» показав також наявність чотирьох факторів: «Контроль», «Захист», «Хазяйновитість», «Звабливість» (64% загальної варіативності оцінок маскулінності ролей.)

Фактор «Контроль» (20 % загальної дисперсії) також об'єднує традиційні сімейно-жіночі ролі. Перцептивна маскулінність сімейно-жіночих ролей є доволі високою: мама (0,8), дружина (0,8), подруга (0,8), бабуся (0,7). Контроль та сила виступають їх важливими характеристиками.

Фактор «Захист» (18 % загальної дисперсії) – просоціальне спрямування сімейно-чоловічих ролей. Найбільше навантаження тут мають ролі: батько (0,8), чоловік (0,8), дідусь (0,69), друг (0,67).

Фактор «Хазяйновитість» (14 % загальної дисперсії) описує відповідну господарську функцію маскулінного типу: складність ведення домогосподарства вимагає від носіїв цих ролей трансляції влади та сили. Найбільші значення тут мають ролі домогосподаря (0,8) і домогосподарки (0,75), найменше – роль чоловіка-лідера (-0,4).

Фактор «Звабливість» (12 % загальної дисперсії) – сексуально-еротичні ролі чоловіків та жінок в їх маскулінній інтерпретації. Найвищі значення тут мають ролі: мачо (0,6), спокусниця (0,6), альфонс (0,5); найменші – бабуся (-0,1), дідусь (-0,25).

Вочевидь, факторна структура оцінок маскулінності збігається з факторної структурою оцінок за категорією фемінності.

Аналіз факторних навантажень оцінок гендерних ролей за характеристикою андрогінності дав змогу виокремити два фактори: «сімейно-просоціальний» та «індивідуально-споживацький».

Перший фактор (36 % загальної дисперсії) містить високі значення практично всіх традиційних сімейних ролей: мама, дружина, бабуся (по 0,8) чоловік, батько (0,7) тощо, а також просоціальних ролей друга (0,8), подруги (0,8).

Фактор «Індивідуально-споживацький» (22 % загальної дисперсії) отримав таку назву, бо включає в себе високі значення ролей мачо (0,8), коханки (0,7), альфонса (0,69), спокусниці (0,6); найнижче значення має роль подруги (-0,14). Тут об'єднані оцінки андрогінності ролей індивідуалістичної орієнтації, які спрямовані на отримання задоволення та використання ресурсів.

Отже, при оцінці ролей як за фемінністю, так і за маскуліністю гендерний рольовий репертуар розподілився таким чином – він згрупувався за 4-ма факторами: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі. У сприйманні молоді домінують традиційні сімейні ролі, водночас ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі існують окремо від сім'ї. І якщо відокремленість еротично-ігрових ролей можна також пояснити народними та релігійними традиціями (в сім'ї реалізуються перш за все обов'язки, а розваги – поза шлюбом), то відокремленість від сім'ї ресурсно-фінансових ролей пояснити складніше. На наш погляд, це може бути зумовлено вибором пріоритетності або родини, або індивідуалістичного способу життя. Родинна просоціальна і жертвна позиція протистоїть індивідуалізму, який ототожнюється з гедонізмом – задоволенням особистих потреб, як матеріально-фінансових, так і сексуально-еротичних.

При оцінці ролей за андрогінністю вони згрупувалися за двома факторами: сімейно-рольові і індивідуально-споживацькі, що узгоджується з попередніми результатами. Отже, можна говорити про як мінімум дві мета-ролі, які є прототипами гендерних ролей молоді: 1) сімейна роль; 2) індивідуалістична роль. Вони можуть конкретизуватися в чотирьох прототипних мета-ролях: 1) сімейний чоловік; 2) сімейна жінка; 3) індивідуаліст(-ка), орієнтований на споживання; 4) індивідуаліст(-ка), орієнтований на сексуальні задоволення. Сімейні цінності не поєднуються з орієнтаціями на збагачення чи на сексуалізацію.

У третьому розділі «**Розвиток компетентності молоді щодо сприймання гендерних ролей**» описано організацію, проведення і результати формувального експерименту. Наведено основні принципи створення програми тренінгу, схарактеризований склад учасників експериментальної і контрольної груп, наведено результати порівняльного аналізу показників сприймання гендерних ролей у вказаних групах.

На формувальному етапі дослідження брали участь 40 учасників віком від 20 до 22 років, з яких складалося дві групи по 20 осіб – експериментальна і контрольна. В експериментальній групі проводився розроблений нами тренінг «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді», в контрольній – міні-лекція з подальшим обговоренням питань сприймання гендерних ролей, з метою забезпечення адекватності порівняння результатів експериментальної та контрольної груп після тренінгу. Тренінгова програма «Перцептивна гендерно-рольова компетентність молоді» складалася з 5-ти модулів, метою якої було підвищення перцептивної гендерно-рольової компетентності її учасників, яка розуміється нами як здатність швидко і конструктивно орієнтуватися у світі гендерних ролей, адекватно реалізуючи в ньому свій гендерний потенціал.

На початку та наприкінці групової роботи учасники заповнювали анкету стосовно особливостей сприймання гендерних ролей. Порівняння результатів в експериментальній і контрольній групах дало змогу оцінити ефективність програми розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності учасників.

В експериментальній групі по завершенні тренінгу зафіксовано істотні зміни у сприйманні гендерних ролей. Зросла оцінка андрогінності традиційних сімейних ролей ($T = 53$; $p \leq 0,05$), що є виявом поглиблення їх розуміння учасниками тренінгу.

Зафіксовано також зниження оцінок фемінності так званих еротично-ігрових ролей ($T = 84$; $p \leq 0,5$). Слід сказати, що ця група ролей з самого початку виступала як одна з найбільш привабливих, але табуйованих. Зазначені зміни свідчать, що респонденти усе менше пов'язують романтичні вияви цих ролей власне з фемінністю, а отже, зменшується вплив їх стереотипної табуйованості.

Зафіксовано зміни у перцепції традиційних сімейно-жіночих ролей. Як зазначалося в другому розділі дисертації, ці ролі (такі, як мама, дружина, бабуся) відрізнялися високим рівнем маскулінності, зокрема, за фактором «Контроль». За результатами тренінгу, оцінка фемінності традиційних жіночих ролей зросла ($T = 61$; $p \leq 0,44$), що свідчить про розширення їх розуміння учасниками тренінгу.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп показав також різницю за таким параметром, як кількість ознак, якими характеризуються певні гендерні ролі. Після проходження тренінгової програми ця кількість збільшилася (незалежно від того, чи оцінювалася роль як фемінна/ маскулінна/ андрогінна). Це стосується власне тих ролей, які учасники «програвали» під час драматизації: чоловік-лідер ($U = 3$; $p \leq 0,001$), жінка-лідер ($U = 4$; $p \leq 0,05$), друг ($U = 10$; $p \leq 0,01$), подруга ($U = 4,8$; $p \leq 0,001$). Це свідчить про те, що надана тренінговою програмою можливість «познайомитись» з роллю ближче, програти її, подивитися на неї з різних сторін підвищує рольову компетентність учасників. Встановлено також підвищення рольової гнучкості ($T = 53$; $p \leq 0,5$) та рольової глибини ($T = 72$; $p \leq 0,5$) учасників експериментальної групи.

Отже, збільшення оцінок андрогінності складних сімейних ролей, відмова від «фемінного» забарвлення еротично-ігрових ролей, збільшення кількості ознак, за якими описують гендерні ролі, підвищення рівня рольової глибини і рольової гнучкості є, на нашу думку, показниками зростання перцептивної гендерно-рольової компетентності учасників тренінгу.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано підхід до вивчення гендерно-рольового сприймання, наведено нове вирішення наукової проблеми сприймання гендерних ролей, що виявляється у встановленні його соціально-психологічних особливостей. На цих підставах розроблено й апробовано тренінгову програму розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності. Отримані результати дали змогу зробити такі висновки:

1. На основі підходів, які тлумачать гендерно-рольову перцепцію як різновид соціального сприймання, орієнтованого на рольові вияви людини і здійснюваного з опорою на власний рольовий досвід, виявлено, що важливими складовими гендерно-рольового сприймання є еталони, прототипи і мета-ролі. Еталон є системою ознак, які виступають критеріями ідентифікації ролі суб'єктом

сприймання. Прототип є максимально типовою реалізацією конкретної ролі, що містить інформацію про її можливу варіативність та обмеження.

2. Визначено особливості гендерно-рольового репертуару чоловіків і жінок у молодому і зрілому віці: актуалізація чоловічих і жіночих ролей симетричного і комплементарного характеру (у молодих жінок); максимальна широта (у жінок зрілого віку); сконцентрованість на чоловічих ролях і висока варіативність у їх описанні (у чоловіків незалежно від віку). Визначено зв'язок сприймання гендерних ролей з професійними, соціально-статусними, сімейними параметрами: орієнтація молоді на гендерну рівність корелює з високим економічним статусом і належністю до гуманітарних напрямів професійної підготовки; орієнтація на гендерні стереотипи – з низьким економічним статусом і належністю до технічних напрямів підготовки. Учасники дослідження, які є дітьми від першого шлюбу матері або від повторного шлюбу батька, приписують більшу турботливість (фемінність) сімейним ролям;

3. Встановлено, що соціально-психологічними особливостями емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей молодими чоловіками є суперечливість перцепції жіночих ролей (зв'язок з конструктами «прихильність», «приниженість» та «конфліктність у батьківській родині»). Оцінки гендерних ролей молодими жінками (як за фемінністю, так і за маскулітністю) часто корелюють зі стереотипними настановленнями щодо шлюбу та сім'ї, що може свідчити про низьку варіативність їх рольових експектацій.

4. Особливості сприймання актуальних для молоді гендерних ролей за характеристиками фемінності, маскулітності та андрогінності полягають у його прототипності. Гендерний рольовий репертуар респондентів згрупувався за 4-ма факторами: сімейно-жіночі, сімейно-чоловічі, ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі. Ресурсно-фінансові та еротично-ігрові ролі у сприйманні молоді є відокремленими від сім'ї. Отже, прототипами гендерних ролей у соціальній перцепції молоді є дві мета-ролі: 1) сімейна роль; 2) індивідуалістична роль. Вони можуть конкретизуватися в чотирьох мета-ролях, також прототипних за своїм характером: 1) сімейний чоловік; 2) сімейна жінка; 3) індивідуаліст(-ка), орієнтований на споживання; 4) індивідуаліст(-ка), орієнтований на сексуальні задоволення. Сімейні ролі не поєднуються з орієнтаціями на збагачення чи на сексуалізацію.

5. Реалізація авторської тренінгової програми розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді спричинила істотні зміни у сприйманні учасниками тренінгу гендерних ролей. Зросли оцінки андрогінності складних сімейних ролей, зменшилося стереотипно-«фемінне» забарвлення еротично-ігрових ролей, збільшилася когнітивна складність гендерно-рольової перцепції (кількості ознак, за якими описують гендерні ролі), підвищився рівень рольової глибини та рольової гнучкості учасників. Це свідчить про подолання багатьох стереотипів у сприйманні гендерних ролей і зростання перцептивної гендерно-рольової компетентності учасників тренінгу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у можливості дослідити трансформаційні процеси розвитку гендерно-рольової компетентності молоді та впливу емоційної сензитивності учасників на ефективність для них тренінгу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації*Публікації у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України:*

1. Плетка О. Т. Вивчення гендерних стереотипів студентської молоді /О. Т. Плетка // Наукові записки Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України – К.: Главник, 2005. – Вип.26, Т.3. – С. 374-377.
2. Плетка О. Т. Соціально-психологічні особливості формування гендерних ролей у молоді / О. Т. Плетка // Вісник ЧДПУ. – 2006. – Вип. 41. Серія «Психологічні науки». – Т.2. – С.78-82.
3. Плетка О. Т. Особливості гендерних стереотипів молоді / О. Т. Плетка //Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 20 (23). – С.106-113.
4. Плетка О. Т. Гендерні аспекти групової ідентичності в терапевтичних групах /О. Т. Плетка // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 74. Серія: Психол. науки: Зб. наук. пр.: у 2 т. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – Вип..74. – Том 2. – С. 76-80
5. Плетка О. Т. Современные российские исследования гендерной идентичности / О. Т. Плетка // Психологічні перспективи. Спец. випуск, К.: Міленіум. – 2009. – С. 64-75
6. Плетка О. Т. Особливості гендерної ідентичності у студентських навчальних групах / О. Т. Плетка // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. – Т. 1. Особистість і мала група. – К., 2012. – С. 205–214

Публікації у зарубіжних наукових виданнях:

7. Плетка О. Т. Особливості сприймання гендерних ролей (за результатами тренінгової програми) / О. Т. Плетка //Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie – Nr 3(2015). – Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – С. 68-72.

Б) Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*Публікації у матеріалах конгресів та науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні:*

8. Pletka O. Gender roles in youth: the perception and development of their own models /Global challenges of XXI century MHGC PROCEEDINGS. [Crossref] DOI: <http://doi.org/10.32437/MHGCProceedings.Issue-2018>. pp. 52 – 53. Rome. Retrived from: <https://mhgc21.org/uploads/MHGC-Proceedings-2018.pdf> [in English]
9. Плетка О.Т. Модель ролівої перцепції у соціальній взаємодії. / О. Т. Плетка //Матеріали круглого столу «Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів в інформаційному суспільстві» Інститут соціальної та політичної психології

НАПН України. грудень 2018р. С. 63–68. URL: <http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Електронний-збірник-круглого-столу.pdf>

10. Плетка О. Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей / О. Т. Плетка // International Scientific Conference «Topical Issues of Science and Education» (July 17, 2017, Warsaw, Poland). Vol.6. – С. 36-42

11. Плетка О. Т. Прояв гендерної ідентичності та гендерних ролей у казках учасників тренінгової групи / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії : [зб. наук. праць] УМО, ВГО «Арт-терапевтична асоціація». – К. : Золоті ворота, 2016. – Вип. 1 (19). – С. 119 – 128.

12. Плетка О. Т. Гендерні ролі: особливості прояву у драматерапевтичному просторі тренінгу / О. Т. Плетка // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: виклики сьогодення» – К.: Університет «Україна», 2016. – С. 74-83.

13. Плетка О. Т. Соціальні виміри сучасності: групова взаємодія у гендерному контексті / О. Т. Плетка / Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності: Матеріали VI всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Мелітополь, 22-24 травня 2014 р.) – Київ–Мелітополь, 2014 – С. 17-19.

14. Плетка О. Т. Вплив батьківських настанов на формування уявлень про гендерні ролі в юнацькому віці / О. Т. Плетка // Особистість у сучасному світі. III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю. 22-24.11.2014. – 2014. – С.454-459.

15. Плетка О. Т. Казкотерапевтичний простір розвитку гендерної ідентичності / О. Т. Плетка // Качество жизни: потенциал и перспективы психологической науки и практики: сборник материалов Междунар. научно-практ. конф. (г. Донецк, 30 ноября 2013 г.) / под ред. кафедры психологи ДонНУ. – Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2013. – С. 399-404

16. Плетка О. Т. Прояви гендерної ідентичності у молоді при груповій роботі / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: досвід становлення: Матеріали X Ювілейної міжнар. міждисципл. наук – практ. конф. / За наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко – Кузнецова, О. М. Скар, О. Л. Вознесенської. – К.: Золоті ворота, 2013. – С. 78-81.

17. Плетка О. Т. Гендерні аспекти ідентичності у тренінговій роботі з жінками / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: Матеріали IX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2012 р.) / За наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнецова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – К.: Золоті ворота, 2012. – С. 64-66.

18. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність: корекція та терапія казкою / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: Матеріали IX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2012р.) / за наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдьоновой, О. А. Бреусенко-Кузнецова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – К.: Золоті ворота, 2012. – С. 134-137

19. Плетка О. Т. Гендерний аспект у діаді відносин / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: витоки натхнення: Матеріали VIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26 лютого 2011р.) / За наук. ред. А. П. Чуприкова,

Л. А. Найдъонової, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. М. Скнар, О. Л. Вознесенської. – К.: Золоті ворота, 2011. – С. 57–59.

20. Плетка О. Т. Використання арт-методів при роботі з проблемою ідентичності (на прикладі жіночих груп) / О. Т. Плетка // Простір арт-терапії: Зб. наук. ст./ УМО, 2010, ГО «Арт-терапевтична асоціація», 2011; Редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. – К.: ПП «Золоті ворота», 2011. – Вип.2(10). – С. 116–125.

21. Плетка О. Т. Гендерна ідентичність у тренінгових групах: прояви та тенденції / О. Т. Плетка // Матеріали I всеукраїнського конгресу із соціальної психології «Соціально-психологічна наука третього тисячоліття: досвід, виклики, перспективи» (18-20 жовтня 2010 р., м. Київ) [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_19.htm

22. Плетка О. Т. Особливості гендерних аспектів групової ідентичності у тренінгових групах / О. Т. Плетка // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19-20 квітня 2010 р.). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – Т. 1. – С. 388-392.

АНОТАЦІЇ

Плетка О. Т. Соціально-психологічні особливості сприймання молоддю гендерних ролей. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – Київ, 2021.

Здійснено теоретичний та емпіричний аналіз проблеми особливостей сприймання молоддю гендерних ролей. Визначено ключові для рольового сприймання елементи соціальної перцепції: рольові еталони і прототипи. Розроблено програму емпіричного дослідження, яка включала пілотне, основне констатувальне дослідження, а також формувальний експеримент. Встановлено відмінності у гендерно-рольовому репертуарі молоді та людей зрілого віку. Охарактеризовано зв'язок між економічним статусом, професійною належністю та статусом батьківського шлюбу і оцінкою гендерних ролей. Виявлено рівні маскулінності, фемінності, андрогінності актуальних для молоді гендерних ролей. Розкрито особливості емоційно-особистісного контексту сприймання гендерних ролей чоловіками і жінками. Встановлено мета-ролі та прототипи гендерних ролей, які виступають узагальненими латентними чинниками їх сприймання. Розроблено авторську програму розвитку перцептивної гендерно-рольової компетентності молоді, проведення якої сприяло конструктивним змінам у рольовому сприйманні та засвідчило її ефективність.

Ключові слова: гендерна роль, перцепція гендерних ролей, прототип гендерної ролі, гендерно-рольова компетентність молоді, фемінні/маскулінні/андрогінні характеристики гендерних ролей.

Плетка О. Т. Социально-психологические особенности восприятия молодежью гендерных ролей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология, психология социальной работы. – Институт социальной и политической психологии НАПН Украины. – Киев, 2021.

Осуществлен теоретический и эмпирический анализ проблемы восприятия молодежью гендерных ролей. Определены ключевые для ролевого восприятия элементы социальной перцепции: эталоны и прототипы. Разработана программа эмпирического исследования, которая включала в себя пилотное, основное констатирующее исследование и формирующий эксперимент. Установлены отличия в гендерно-ролевом репертуаре молодежи и людей зрелого возраста. Охарактеризована связь между экономическим статусом, профессиональной принадлежностью и статусом родительского брака, и оценкой гендерных ролей. Выявлены уровни маскулинности, фемининности, андрогинности актуальных для молодежи гендерных ролей. Раскрыты особенности эмоционально-личностного контекста восприятия гендерных ролей мужчинами и женщинами. Установлены мета-роли и прототипы гендерных ролей, которые выступают обобщенными латентными факторами их восприятия. Разработана авторская программа развития перцептивной гендерно-ролевой компетентности, проведение которой обеспечило конструктивные изменения в ролевом восприятии и засвидетельствовало ее эффективность.

Ключевые слова: гендерная роль, перцепция гендерных ролей, прототип гендерной роли, гендерно-ролевая компетентность молодежи, фемининные, маскулинные, андрогинные характеристики гендерных ролей.

Pletka O. T. Social-psychological peculiarities of perception of gender roles by the youth. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for Candidate Degree in Psychological Sciences, major 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. – Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The theoretical and empirical analysis of the problem of peculiarities of youth perception of gender roles is carried out. The key elements of gender role perception are: gender role, gender scheme, role standard and prototype. The role standard is a system of features that act as a measure of social role, the criteria for its identification by the subject of perception. The prototype carries the average image of the role, the most typical implementation of a particular role, which contains information about its possible variability and limitations, as well as characteristic attributes and symbols.

The differences in gender-role repertoire of men and women of young and mature age are defined. In adults, the gender-role repertoire is generally wider than in young people. At the same time, men, regardless of age, focus mostly on male roles and show high variability in their identification and description; women are more likely to actualize roles from both female and male repertoire.

The connection between economic status, profession, marital status of parents (first / remarriage) with the peculiarities of youth perception of gender roles is revealed. High economic status and belonging to the humanitarian professions correlate with the focus

on gender equality, while low economic status and belonging to the technical professions correlate with a focus on traditional subordination and gender stereotypes. Research participants who are children from the mother's first marriage or from the father's remarriage attribute greater concern (femininity) to family roles.

Levels of masculinity, femininity, androgyny of gender roles actual for youth are revealed. The most masculine roles for both women and men were "husband", "male-leader" and "father". The most feminine role for both male and female samples is the role of the mother; both samples referred the roles of macho, male leader and female leader to the least feminine. But in assessing the androgyny of gender roles, these samples are not unanimous. Whereas young women consider both female and male roles to be the most androgynous, young men consider them to be only male. The diagnosed consider the roles of "seductress", "gigolo", "mistress" the least androgynous.

The psychological peculiarities of the perception of gender roles by both men and women is their different emotional and personal load. Men's assessments of male roles often correlate with the idealization of the relationship in the parental couple. The assessments of women's roles by men correlate with the construct's "affection", "humiliation" and "conflict in the parental family", which indicates the emotional contradiction of expectations in the perception of women's roles. Assessments of gender roles by women often correlate with stereotypical attitudes about marriage and the family, which may indicate a perceptually low variability of role expectations in the perception of gender roles by young women.

According to feminine and masculine characteristics, the gender role repertoire of the diagnosed was grouped by 4 factors: family-female, family-male, resource-financial and erotic-game roles. At the same time, resource-financial and erotic-game roles, which are also gender roles in their characteristics, exist in the perception of young people separately from the family. When assessing roles for androgyny, they were grouped by two factors: family-role and individual-consumer, which is consistent with previous results. Thus, we can talk about at least two meta-roles, which are prototypes of gender roles of youth: 1) the family meta-role; 2) the individualistic meta-role. They can be specified in four prototypes of gender roles: 1) the family man; 2) the family woman; 3) the individualist, focused on consumption; 4) the individualist, focused on sexual pleasures. Family values are opposed to both enrichment and sexualization.

The implementation of the author's training program for the development of perceptual gender-role competence of young people has caused significant changes in the perception of gender roles by training participants. Estimates of androgyny of complex family roles increased, stereotypical feminine "coloring" of erotic-game roles decreased, cognitive complexity of gender-role perception increased (number of features used to describe gender roles), the level of role depth and role flexibility of participants increased. This indicates the overcoming of many stereotypes in the perception of gender roles and the growth of perceptual gender-role competence of training participants.

Key words: gender role, perception of gender roles, prototype of gender role, perceptual gender-role competence, feminine, masculine and androgynous characteristics of gender roles.

Підписано до друку 18.02.2021.
Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.